

ΕΝΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΠΗΓΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

Μελετώντας, με διάφορες άφορμές, αρχαία κείμενα σχετικά με τις επαφές Ἑλλήνων με Μινωίτες, με την επιβίωση στοιχείων του μινωϊκού πολιτισμού, με την εγκατάσταση μινωϊκῶν ἀποικιῶν σὲ διάφορες χώρες, συχνὰ αἰσθάνθηκα τὴν ἀνάγκη νὰ εἶχα στὴ διάθεσή μου συγκεντρωμένες ὅλες τὶς ἀρχαίες μαρτυρίες γιὰ τὴν Κρήτη καὶ τοὺς Κρητικούς τῆς μινωϊκῆς ἐποχῆς. Πραγματικά, ἡ ἐσωτερικὴ κριτικὴ τῶν μαρτυριῶν ποὺ ἀφοροῦσαν ἓνα θέμα αὐτοῦ τοῦ κύκλου ὀδηγοῦσε σταθερὰ σὲ μερικὰ προβλήματα ποὺ ἀπαιτοῦσαν τὴ συγκριτικὴ μελέτη τῶν εἰδήσεων ποὺ ἔχουμε γι' ἀνάλογα θέματα, καὶ ὄχι λιγότερο ἀποζητοῦσαν τὴν ἐποπτεία τοῦ συνόλου τῶν πληροφοριῶν γιὰ τοὺς Μινωίτες ποὺ μᾶς σώθηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα.

Τὰ κείμενα μ' αὐτὸ τὸ περιεχόμενο διακρίνονται σὲ δύο ὁμάδες. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά εἶναι οἱ μαρτυρίες ποὺ ἔχουμε ἀπὸ καθαρὰ ἑλληνικὴ πλευρὰ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ μινωϊκῶν ἐγκαταστάσεων ἢ γιὰ τὴ μινωϊκὴ καταγωγὴ λατρειῶν καὶ ἄλλων πολιτιστικῶν φαινομένων ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά εἶναι οἱ ἀπηχήσεις ὄχι ἑλληνικῶν εἰδήσεων γιὰ τοὺς Κρητικούς, ἀλλὰ κρητικῶν παραδόσεων γιὰ τοὺς ἴδιους. Προβλήματα ἀυθεντικότητας καὶ πιστότητας γεννοῦν βέβαια καὶ τῶν δύο ὁμάδων οἱ εἰδήσεις. Ἄλλ' ὅταν πρόκειται γιὰ εἰδήσεις τῆς δεύτερης ὁμάδας, ὁ σχετικὸς προβληματισμὸς ἀρχίζει μετὰ τὴν ἐρώτηση, ἂν ἔγινε πράγματι δυνατὸ, οἱ Ἕλληνες νὰ πάρουν ἀπὸ τοὺς Μινωίτες, ὅπου δῆποτε τοὺς συνάντησαν καὶ τοὺς διαδέχτηκαν, ὄχι μόνο στοιχεῖα τοῦ ὕλικου καὶ τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ τους, ἀλλὰ καὶ ἱστορικὲς παραδόσεις τους. Ἡ ἐρώτηση τούτη ὀδηγεῖ ἀμέσως στὴν ἀναζήτηση τῶν κριτηρίων, μετὰ ὅποια θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ ξεχωρίσει τὶς γνήσιες μινωϊκὲς παραδόσεις ἀπὸ νεώτερα ἀφηγήματα δίχως ἀνταπόκριση μετὰ γεγονότα καὶ καταστάσεις τῆς μινωϊκῆς ἐποχῆς ἢ νὰ διακρίνη ἓνα γνήσιο ὑπόστρωμα κάτω ἀπὸ μεταγενέστερα πλαστὰ στοιχεῖα. Ἀπὸ μιὰ συστηματικὴ μελέτη τοῦ συνόλου αὐτῶν τῶν εἰδήσεων εἶναι κανεὶς δικαιολογημένος νὰ περιμένῃ ὅτι θὰ προκύψουν ἐνδιαφέροντα συμπεράσματα γιὰ τοὺς τόπους, τὶς ἐποχὲς καὶ τὶς συνθήκες ποὺ εὐνόησαν τὴ μεταβίβαση μινωϊκῶν παραδόσεων στοὺς Ἕλληνες.

Ἡ σύγκληση, μετὰ τόσο αἴσιους οἰωνούς, τοῦ πρώτου κρητολογικῶ

συνεδρίου, μοῦ φάνηκε σὰν ἡ πιὸ κατάλληλη εὐκαιρία γιὰ νὰ προχωρήσω στὴν πραγματοποίηση τοῦ διπλοῦ αὐτοῦ σχεδίου: τῆς συγκέντρωσης καὶ ἔκδοσης ὅλων τῶν ἀρχαίων κειμένων—ἐλληνικῶν καὶ λατινικῶν—ποῦ ἀναφέρονται στὴ μινωϊκὴ Κρήτη καὶ τῆς συστηματικῆς μελέτης καὶ κριτικῆς ἐκκαθάρισης τῶν εἰδήσεων ποῦ περιέχονται σ' αὐτά. Σύγχρονα σχεδὸν μὲ τὴν ἀγγελία τοῦ θέματος τῆς ἀνακοίνωσης τούτης στὴν ὀργανωτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ συνεδρίου μας ἄρχισε ἡ ἀποδελτιωτικὴ ἐργασία, ποῦ ἐκτελεῖ μ' ἐξαιρετικὴ ἐπιμέλεια ἡ δεσποινὶς Ἰωάννα Βετσοπούλου, βοηθὸς τῆς ἔδρας τῆς ἀρχαίας ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη τους θὰ γίνῃ μέσα στὰ πλαίσια τῶν ἐργασιῶν τοῦ φροντιστηρίου μας.

Στὸ μεταξύ, ὥστόσο, μὲ τὴν πρόοδο τοῦ ἔργου, ὀδηγηθήκαμε στὴν ἀπόφαση νὰ διευρύνουμε τὴ συλλογὴ, ὥστε νὰ περιλάβῃ τὸ σύνολο τῶν ἀρχαίων εἰδήσεων γιὰ τὴν Κρήτη, ὄχι μόνον κατὰ τὴ μινωϊκὴ ἐποχὴ, ἀλλὰ σ' ὅλες τὶς περιόδους τῆς ἀρχαίας ἱστορίας.

Ὡς ἓνα σημεῖο ἡ διεύρυνση αὐτὴ ἄρχισε νὰ γίνεταί ἀναγκαστικά, καθὼς ὑποχρεωνόμαστε νὰ δεχτοῦμε στὸ ἀρχικὰ σχεδιασμένο ἔργο ἓναν ἀριθμὸ χωρίων, ποῦ, ἀπὸ ἔλλειψη σαφῶν χρονικῶν ἐνδείξεων μποροῦν νὰ ἀναφέρονται εἴτε στὴ μινωϊκὴ εἴτε στὴν ἑλληνικὴ Κρήτη, καθὼς καὶ ἀρκετὰ ἄλλα, στὰ ὁποῖα ἔχουν ἀναμειχθῆ ἢ συγχωνευθῆ μινωϊκὰ καὶ ἑλληνικὰ στοιχεῖα. Ὁ συγκρητισμὸς τούτος ἄρχισε πολὺ νωρὶς. Ἀπὸ τὰ ὀμηρικὰ ἔπη κίόλας βλέπουμε νὰ ἔχουν συναφθῆ μὲ τὸ Μίνωα πρόσωπα μ' ἑλληνικότερα ὀνόματα: Πασιφάη, Ἀριάδνη. Τὰ ὀνόματα τούτα, ποῦ ἀντίστοιχα σημαίνουν «Ἐκείνη ποῦ ὅλα φωτίζει ἢ Ὀλόφωτη» καὶ «Πάναγνη», μοιάζουν νὰ ὑπῆρξαν ἐπωνυμίες θεῶν μορφῶν. Τὸ ἴδιο φαίνεται νὰ ἰσχύη καὶ γιὰ μερικὰ ὀνόματα παιδιῶν τοῦ Μίνωα, γνωστὰ ἀπὸ νεώτερες πηγές, ὅπως Ἀστέριος, Γλαῦκος. Τὸ πρόβλημα, ἂν πρόκειται γιὰ ἐξελληνισμὸ μινωϊκῶν ἐπωνυμιῶν ἢ γιὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα ποῦ ἀποδόθηκαν σὲ μινωϊκὲς θεότητες ἢ ἀκόμη γιὰ μορφές τοῦ ἑλληνικοῦ πανθέου ποῦ προβλήθηκαν στὸ μινωϊκὸ παρελθόν, δὲ μπορεῖ νὰ συζητηθῆ τώρα. Πάντως τέτοιο ζήτημα δὲ μπαίνει γιὰ τὸν Ἰδομενέα, ἓναν ἀναμφισβήτητα ἑλληνικὸν ἦρωα, ποῦ συνδέθηκε ἐπίσης στὰ ὀμηρικὰ ἔπη, μὲ τὸ Μίνωα. Σὲ μιὰ μεταγενέστερη φάση τὸ ρεῦμα ἀντιστράφηκε, ἔτσι ὥστε, σὲ νεώτερα κείμενα, ὁ Μίνωας καὶ οἱ Μινωῖτες παρουσιάζονται σὰν Ἕλληνες.

Τελικὰ ὅμως ἡ διεύρυνση τῶν ὀρίων τοῦ ἔργου ἀποφασίστηκε μὲ τὴ σκέψη ὅτι, χωρὶς νὰ ἐπιφέρῃ σημαντικὴ πρόσθετη ἐπιβάρυνση, θὰ προσφέρῃ ὑπηρεσίες σὲ πλατύτερο κύκλο ἐρευνητῶν καὶ σὲ πολὺ περισσότερες εὐκαιρίες, συγκριτικὰ μὲ τὴν ἀρχικὰ σχεδιασμένη συλλογὴ.

Ἐνα ὄχι ἀσήμαντο ποσοστὸ τοῦ χρόνου ποῦ ἀπαιτεῖ μιὰ ἔρευνα ἢ

ἡ ἐπαλήθευση μιᾶς μελέτης διατίθεται στὴν ἀναζήτηση καὶ ἀντιγραφὴ χωρίων μέσα ἀπὸ ἕναν ἀριθμὸ ἀρχαίων πηγῶν, ποὺ συχνὰ εἶναι πολὺ μεγάλος. Αὐτὸς ὁ χρόνος μπορεῖ νὰ κερδηθῆ καὶ νὰ χρησιμοποιηθῆ πῶς ἀποδοτικά, ἂν ἐκδοθοῦν σειρὲς συνταγμάτων ποὺ νὰ συγκεντρῶνουν εἰδήσεις κατὰ γεωγραφικὲς ἐνότητες, ἐποχὲς καὶ κύκλους θεμάτων. Μὲ τὴν ἀφορμὴ τῆς ἀνακοίνωσης ποὺ ἔχω τὴν τιμὴ νὰ σὰς παρουσιάσω, διατυπώνω τὴν εὐχὴ νὰ συζητηθῆ τὸ ζήτημα τοῦτο σ' ἕνα ἀπὸ τὰ προσεχῆ συνέδρια κλασσικῶν ἢ ἱστορικῶν σπουδῶν, ὥστε ν' ἀκουστοῦν ὅσο τὸ δυνατὸ περισσότερες γνώμες μὲ τὴν προοπτικὴ νὰ καταστρωθῆ ἕνα κοινὸ πρόγραμμα ἐργασίας, κατανεμηθῆ τὸ ὅλικο καὶ διατυπωθοῦν ἐνιαῖοι κανόνες κατὰτάξης καὶ παρουσίαισης. Θὰ ἤμουν πολὺ εὐτυχής, ἂν γινόταν δυνατὸ, οἱ σχετικὲς ἀποφάσεις νὰ παρθοῦν τόσο γρήγορα, ὥστε ἡ συλλογὴ τῶν πηγῶν γιὰ τὴν ἀρχαία Κρήτη ποὺ σκοπεύω νὰ φέρω στὸ φῶς νὰ ἐπωφεληθῆ ἀπ' αὐτὲς καί, ἐνδεχόμενα, προλάβῃ νὰ συμπεριληφθῆ στὸ μεγάλο συλλογικὸ ἔργο ποὺ προτείνω.

Στὸ μεταξύ, ἀπὸ τὴ δική μας πλευρὰ, ἔχουμε προσανατολιστῆ στὶς ἀκόλουθες λύσεις ἀναφορικὰ μὲ τὴν παρουσίαση τοῦ ὅλικου :

1. Τὸ ὅλικο θὰ καταταχθῆ κατὰ συγγραφεῖς καὶ ὄχι κατὰ θέματα. Ἡ εἰδολογικὴ κατὰτάξη τῶν εἰδήσεων θ' ἀπαιτοῦσε πολυάριθμα λήμματα, μ' ἀναπόφευκτες ἐπαναλήψεις χωρίων, χωρὶς κὰν τὴν ἐλπίδα ὅτι προβλέφθηκαν ὅλοι οἱ δυνατοὶ συνδυασμοί, ἐνῶ σύγχρονα θ' ἀποσποῦσε τίς περικοπὲς ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα μ' ἀναπόφευκτη συνέπεια ὅτι οἱ ἐρευνητὲς δὲ θ' ἀπαλλάσσονταν ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ν' ἀνατρέξουν στὶς ἐκδόσεις τῶν ἔργων, προκειμένου νὰ λύσουν προβλήματα ἐσωτερικῆς κριτικῆς καὶ σχέσεων ἀνάμεσα σὲ περισσότερους συγγραφεῖς. Ἡ συγκέντρωση τῶν εἰδήσεων κατὰ θέματα μπορεῖ νὰ γίνεται κάθε φορὰ ἀπὸ τοὺς ἐνδιαφερομένους βοηθημένους μὲ λεπτομερειακὰ εὐρετήρια.

2. Ὡς συγγραφεῖς νοοῦνται ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον ἐκεῖνοι στοὺς ὁποίους ἄμεσα ὀφείλουμε τὴ διάσωση τῶν εἰδήσεων' σὲ καμιά περίπτωση ἐκεῖνοι ποὺ καμιά φορὰ κατονομάζονται ἀπὸ τούτους ὡς πηγές τους. Ὅλοι οἱ συγγραφεῖς ποὺ μᾶς σώθηκαν, ἀκόμη καὶ ὁ Ὅμηρος ἔχουν ἀντλήσει ἀπὸ ἄλλους, εἴτε παλιότερους εἴτε πλησιέστερους πρὸς τὰ γεγονότα. Ἡ μνεῖα πηγῶν εἶναι φαινόμενο σπάνιο καὶ τυχαῖο. Ἐπομένως, ἡ ἐκδοση μερικῶν χωρίων ὡς ἀποσπασμάτων συγγραφῶν τῶν ὁποίων τὸ ἔργο χάθηκε, ὄχι μόνον δὲ θὰ εἶχε νόημα, στὴν προκειμένη περίπτωσι, ἀλλὰ θὰ μπορούσε καὶ νὰ δημιουργήσῃ λανθασμένες ἐντυπώσεις ὅσον ἀφορᾷ τὴ χρονικὴ θέσι τῶν διαφόρων εἰδήσεων μιᾶς σειρᾶς. Ἐξ ἄλλου, οἱ πληροφοροεῖς ποὺ διαθέτουμε ἔχουν τὴ σφραγίδα τῶν ἐνδιαφερόντων, τῆς πνευματικότητος, τοῦ ὕψους τῶν συγγραφῶν

πού μᾶς τίς διέσωσαν. Εἴτε τοῦτοι μνημονεύουν τίς πηγές τους, εἴτε δέν τίς μνημονεύουν, ἡ κατανόηση τῆς προσωπικότητάς του προηγείται ἀπό τήν κατανόηση τῆς προσωπικότητάς τῶν συγγραφέων πού χρησιμοποίησαν ὡς πηγές. Καί ὅταν ἀκόμη συμβαίῃ, σέ σπάνιες περιπτώσεις, ἕνας συγγραφέας ν' ἀναπαράγῃ αὐτοῦσιο ἕνα ἀπόσπασμα, ἐξακολουθεῖ νά εἶναι ὁ ἴδιος ὑπεύθυνος γιά τήν ἐκλογή τῆς πηγῆς.

3. Ὡς πρὸς τή σειρά, μὲ τήν ὁποία θά παρουσιαστοῦν οἱ συγγραφεῖς κλίνουμε στήν ἀπόφαση νά συνδυάσουμε τὰ πλεονεκτήματα δύο κατατάξεων: τῆς χρονολογικῆς καί τῆς εἰδολογικῆς. Τόσο οἱ ἐποχές, ὅσο καί τὰ εἶδη τοῦ γρῆστοῦ λόγου βλέπουν ἀπό διαφορετική σκοπιὰ τὸ ἱστορικὸ παρελθὸν γενικά ἢ μιὰ ἱστορικὴ περίοδο εἰδικότερα, ἔχουν τίς προτιμήσεις τους γιά διαφορετικά θέματα, ἐπεξεργάζονται καί ἐρμηνεύουν κατὰ διαφορετικὸ τρόπο τὸ ὕλικό· τέλος ἔχουν τὸ δικό τους ὕφος. Ὅταν κανεὶς ἔχη μπροστά του συγκεντρωμένα τὰ σύγχρονα καί ὁμοειδῆ κείμενα, οἱ χαρακτηριστῆρες τῶν ἐποχῶν καί τῶν εἰδῶν προβάλλουν ἀνάγλυφα, γεγονὸς πού τελικά συντελεῖ στήν ἀκριβέστερη ἀναπαράσταση τῆς πορείας πού ἀκολούθησε μιὰ παράδοση ἀπὸ τήν ἀρχαιότερη ὡς τὴ νεώτερη μαρτυρία.

4. Ὅσον ἀφορᾷ τίς ἐκδοτικὲς φροντίδες, νομίζω χρήσιμο τὰ κείμενα αὐτὰ νά συνοδεύονται ἀπὸ ἕνα συνοπτικὸ κριτικὸ ὑπόμνημα, κυρίως ἐκεῖ ὅπου εἶναι ἀπαραίτητο νά ἐπισηθῆ ἡ προσοχὴ τοῦ ἐρευνητῆ ὅτι ὑπάρχουν περισσότερες ἀναγνώσεις ἢ ὅτι μιὰ γραφὴ εἶναι ὑποθετική.